

PODELA SUBJEKTIVNIH PRAVA I NJEN ZNAČAJ

Postavljanje problema

Pojam subjektivnog prava je nastao iz ideja prirodnopravne škole i to je njena najprogresivnija tvorevina. Na iluziju da su ljudska prava većita i nepromenljiva jer proizilaze iz čovekove prirode, izgrađen je sistem subjektivnih prava, muđu kojima su najvažnija: sloboda, jednakost i bratstvo. Novi društveno ekonomski sistem morao je da otpočne ovom trobojnicom; to je bio istorijski imperativ. Da bi se robe mogle razmenjivati bilo je neophodno da se njihovi čuvari priznaju kao vlasnici roba; stvoren je slobodan prostor za njihovu razmenu.

Teorija subjektivnih prava opravdala je rušenje feudalnog poretku i uspostavljanje novog, kapitalističkog sistema. Za ciljeve koje je trebalo ostvariti to je bio najsabrazniji instrumentarium, a tvrdnja, „da je rijetko koji pojам u pravu izvršavao direktno i neposredno vrijeme liberalizma i filozofije o složenoj i moralnoj autonomnoj ličnosti“, ne znači nikakvo preterivanje.¹⁾

Atak koji je učinjen na teritoriju subjektivnih prava od strane Dijija i Kelzena nije učinio suvišnom ovu teoriju. To se nije dogodilo ni usled sve veće intervencije države u privatnosvojinske odnose. Pre se može tvrditi da se sistem subjektivnih prava sve više širi, a njihov značaj povećava.²⁾

U socijalističkim zemljama subjektivna prava se sve više proučavaju. U početku njihovog razmatranja akcenat se stavlja na socijalne funkcije dok se subjektivna prava zapostavljaju. Ukipanje pravne svajine kao da je najozbiljnije ugrozilo sistem subjektivnih prava.

Međutim, subjektivna prava su ostala i dalje aktuelan pojам u pravnim sistemima za koji se veže ostvarivanje veoma značajnih ciljeva. Istina, pravna literatura socijalističkih zemalja se njime bavi na klasičan način; ne sagledavajući novu funkciju ovog instituta i njegov značaj. To se odnosi na sve dimenzije ovog pojma, što znači i na njegovu klasifikaciju. Naime, ne obraća se dovoljna pažnja na činjenicu da su neka subjektivna prava nastala ili egzistiraju kao veoma ograničena prava, a da nastaju nova prava kojima se ostvaruju veoma različiti interesи. Mnoge filozofske, sociološke, psihološke i moralne premi-

¹⁾ Krneta Slavica: Subjektivno pravo, Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, Služb. list SFRJ, Beograd, 1978. god. str. 187.

²⁾ Nouaros Michaélidés: L'évolution récente de la notion de droit subjectif, Rev. trim. de droit civil, N° 2. 1966. p. 216.

se u savremenom društvu, i kod nas, uslovjavaju i dalje postojanje klasičnih subjektivnih prava, ali na novim, nastaju nove kategorije subjektivnih prava.

Pošto se subjektnim pravima zadovoljavaju najrazličniji interesi i potrebe, to se problem klasifikacije svodi na njihovo razvrstavanje u određene grupe po sličnosti odnosno različitosti. Ono se vrši po određenom kriterijumu koji se uzima kao osnov podele-princip divizioni. Sigurno je, da kriterijumi podele mogu biti različiti što i uslovjava razne podele subjektivnih prava. Svaka klasifikacija u pravu predstavlja određenu unutrašnju strukturu ili sistematiku prava po osnovu koji je princip podele i omogućava posmatranje prava sa tog aspekta. To, međutim, ne znači da pitanje podele prava ostavlja po strani pravo kao realnost, kao datost, i da se vrši isključivo iz teorijskih razloga, dakle prema spoljnim kriterijumima. Bolje reći, kriterijumi mogu biti vezani za svojstva i elemente samog prava, ali mogu biti i van prava, a u vezi s njim. Prvi pristup zahteva izučavanje pravne prirode prava, kao i ukazivanje na primodu interesa odnosno potrebe koji se njime zadovoljavaju. Zato je on teži, ali ima značajne praktične posledice. Naime, ovim pristupom u klasifikaciji prava otkriva se suština prava i zato je moguće ukazivanje na njihovu funkciju u društvu. Ako se imaju u vidu socijalistički pravni sistemi, onda su ovakva razmatranja značajna. Zato smo se opredelili da problem podele subjektivnih prava posmatramo iz tog ugla. Tako posmatrana klasifikacija subjektivnih prava može pokazati nedovoljnost nekih podela, odnosno relativnost nekih kriterijuma podele.³⁾

Moguća klasifikacija subjektivnih prava na privatna i javna

Za razmatranje subjektivnih prava s aspekta ove podele potrebno je odrediti sam pojam subjektivnog prava, i to ne u pogledu njegovih normativnih elemenata, već kao pojam u svom osnovnom značenju u realnosti. Tada nam se subjektivno pravo prikazuje kao pravno ovlašćenje subjekata radi zaštite sopstvenih materijalnih ili moralnih interesa. To su, npr. pravo svojine, pravo zakupa, pravo upravljanja, pravo slbode kretanja, pravo na socijalno osiguranje i td. Subjektivna prava omogućavaju slobodnu sferu ponašanja svojim titularima. Ona pripadaju pojedincima i pravnim licima kao subjektima u pravu.

Ovako određen pojam subjektivnog prava, čini se, da isključuje podelu na privatna i javna subjektivna prava. Međutim, to nije tačno. Podela subjektivnih prava na privatna i javna je posledica podele sistema prava na javno i privatno. Ova podela je veoma stara ali se ovaj pojmovni par „javno“ — „privatno pravo“ pokušava precizno razlikovati tek u 19. veku.⁴⁾ Iako se kao osnov ove podele uzimaju veoma raz-

³⁾ Problem klasifikacije uključuje u sebi veći broj pitanja, vezanih za premet deobe, zatim za sam kriterijum; imantan pravu ili vanpravni, jedan ili više kriterijuma, isti kriterijumi za različite podele, osnovni i sporedni kriterijumi, formalni i materijalni i td.

⁴⁾ Vodinelić Vladimir: Razlikovanje javnog i privatnog prava, mater. za savetovanje o istoj temi, održano na Prav. fak. u Beogradu 1982.

ličiti kriterijumi, interes je u suštini ove podele. Ako se ima u vidu već izložena definicija subjektivnog prava onda je jasno da su ove podele u nerazdvojnoj vezi. Naime podela prava na privatno i javno je podeila objektivnog prava, a podela subjektivnih prava na privatna i javna se ne tiče objektivnog prava. Međutim, objektivno i subjektivno pravo su samo „razjedinjeni“ i „suprotstavljeni“ delovi jednog te istog pravnog sistema kao takvog.

Objektivno pravo čini skup svih pravnih normi u jednom društvu, a subjektivno pravo štiti interese pojedinaca. To međutim, ne znači da se sve kategorije, instituti, norme i sl. u pravu mogu jednoznačno odrediti kao isključivo javnopravni ili privatno pravni.⁵⁾ Ipak, dvojnost između čoveka-pojedinca i čoveka kao člana društve; individualna-kolektiv, posebno-opšte, i sl, osnov su za ovu podealu. Ona održava dve ravni u ostvaravanju čovekove ličnosti: jednu, koja se manifestuje u odnosima među pojedincima, i drugu koja je na drugom nivou, sa istim nosiocem podele, i izraz je odnosa čoveka prema društvu, tačnije, državi i vlasti.

Još su buržoaski teoretičari isticali da pojedinci u odnosu na državnu vlast imaju izvesna prava, a ne samo obaveze, i da su to „urođena prava“ čoveka, kao što su „prava na otpor“ ili „pravo na revoluciju“ — ius resistendi. To su politička, ali i subjektivna prava najvećeg ranga.⁶⁾

Ova prava ne gube na značaju ni u socijalističkim zemljama. Ako se ima u vidu njihova osnovna funkcija omogućavanja ekonomске, političke i idejne slobode, onda je jasno da se njima učvršćuje društveni položaj ličnosti.⁷⁾ Za somoupravni socijalistički sistem subjektivna prava znače mogućnost njegovog daljeg razvoja ka besklasnom društvu, komunizmu. Pri tome podjednakou značajnu ulogu imaju kako privatna tako i javna subjektivna prava. Što se tiče subjektivnih javnih prava može se reći da naročito raste njihov uticaj. To je rezultat kolektivnog oblika svojine kod nas na kome se odvija osnovni proizvodni odnos. Naime, neki oblici ekonomskog iskorišćavanja dobara u cilju prisvajanja kao i procesi odlučivanja u vezi s tim predstavljaju sadržinu subjektivnih prava koja se pre mogu tretirati kao subjektivna javna prava nego kao subjektivna privatna prava. Takva su npr. pravo upravljanja pravo na samoupravljanje, pravo rada društvenim sredstvima, socijalna prava i sl. Neka od njih, npr. pravo rada društvenim sredstvima, predstavljaju i okvir za nastanak nekih imovinskih prava. Iako ova prava sve više dobijaju na značaju ona su nedovoljno proučena, što utiče na nedostatak kriterijuma za njihovu klasifikaciju. Međutim, smatramo da to pitanje mora da bude proučeno kako bi se izvršila podeala na privatna i javna subjektivna prava. Svesni smo da će ona tripti znatna ograničenja zbog velikog upliva javnog u privatno pravo, ali to ne znači da i nije moguća. A koristi od takve podele su nesumljive jer su praktične posledice dejstva jednih, odnosno drugih prava, sasvim različito. U socijalističkim sistemima to povlači i različit sistem

⁵⁾ Precizne klasifikacije u pravu su skoro nemoguće. One su retke i u pridnim naukama koje su mnogo izgrađenije.

⁶⁾ Perić, Dr. Berislav: Struktura prava, Zagreb, 1972. str. 92 i sl.

⁷⁾ Popović, Dr. Milijan: Pojam subjektivnog prava, Novi Sad, 1974. str. 8.

odgovornosti. Pored toga, jačanje i ostvarivanje subjektivnih javnih prava je kriterijum istinske demokratije u socijalizmu. Ona i dalje mogu služiti, zajedno sa subjektivnim privatnim pravima, zaštiti građana i radnih ljudi od ekcesa državnog apsolutizma ili totalitarizma dok država postoji i dok postoji mogućnost da se i tako manifestuje.⁸⁾

Podela građanskih subjektivnih prava

Kada smo se opredelili za razmatranje klasifikacije subjektivnih prava mi smo imali u vidu subjektivna prava koja pripadaju pojedincima i pravnim licima u pravnom prometu. To znači da se kriterijumi podele mogu ticati ili elemenata imanentnih prirodi ovih prava ili nekih spoljnih, elemenata u vezi s njima. Razume se, da i jedni i drugi, moraju biti takvi da ta podela ostane logička po svojoj prirodi. Tako Dabin ukazuje na neke klasifikacije koje nisu poštovale ovaj osnovni zahtev. Reč je o podeli prava na „sadašnja prava“ i „buduća prava“ (uslovna, virtualna), odnosno na prava koja su nastala i prava u nastajanju, tj. aktuelna i virtualna prava. Sagurno je, da se pravnim poretkom mogu štititi i budući interesi, i da mogu biti predmet interesovanja pravnika, ali je klasifikacija na prava koja postoje i koja ne postoje neologična.⁹⁾ Ovoj podeli nedostaje ni kriterijum vezan za konstitutivne elemente u samom pravu, a ni neki spoljni princip, tj. nema za posledicu različiti pravni režim u pogledu jednih, odnosno drugih prava. Kad pravo u nastajanju postane subjektivno pravo ono je pravo određene vrste. Tako npr. uzakapijent ima pravnu nadu da će sa istekom roka postati vlasnik stvari. To je pravo u nastajanju koje kada postane subjektivno pravo predstavlja pravo svojine koje je jedno stvarno, apsolutno pravo koje deluje prema svima. Zato je ova klasifikacija subjektivnih prava i veoma retka (sreće se samo u nekim udžbenicima novijeg datuma).

Isto se može reći i za podelu prava na trajna i vremenski ograničena prava. Naime, subjektivna prava su regulisana tako da dopuštaju ili ne, trajanje ili ograničenost u trajanju. To je slučaj i sa prenosivim i neprenosivim pravima. Kod trajnih, odnosno ograničenih prava, prenosivih ili neprenosivih, kriterijum postoji i on leži spoljavan same konstrukcije prava.

Podela subjektivnih prava na imovinska i neimovinska prava

Ova podela je veoma stara, ali ima veliki značaj i u savremenom pravu. Međutim, ni ova podela ne sadrži jedan od „pravnih“ kriterijuma već je izvršena prema principu datom za jedan pojam u čiju sadržinu ulaze, odnosno, ne ulaze određena prava. Reč je o imovini koja predstavlja jednu od najvažnijih kategorija u pravnom prometu.

⁸⁾ Problem suštine subjektivnih prava datira još iz najranijih dana ljudske civilizacije, a nije ništa izgubio na značaju. Poslednja dva veka ponovo se vraćaju ovom pojmu, što znači da i pitanje slobode ne gubi ništa od aktuelnosti.

⁹⁾ Dabin Jean: *L'droit subjectif*, Dalloz, Pariz, 1952. p. 165.

Imovinska prava su ona prava koja su procenljiva u novcu, a neimovinska nemaju takav karakter. Tačnije rečeno, imovinska prava imaju za objekte nešto što se može izraziti u novcu, dok su objekti neimovinskih prava neprocenljivi. Neimovinska prava su zato neprenosiva, prestaju sa prestankom ličnosti i koja iako nemaju novčanu vrednost, predstavljaju vrlo značajna prava za čoveka, za njegov fizički, moralni, duševni i duhovni integritet. To su pravo na čast, dostojanstvo, intimnu sferu, ime i sl.

Podela subjektivnih prava na imovinska i neimovinska je, kao što smo istakli, izvršena s obzirom na pojam imovine. To znači da se kriterijum podele nalazi u imovini. Međutim, ova podela sadrži, i posred sveg svog značaja, dva nedostatka. Prvi se odnosi na neodređenost samog pojma imovine, a drugi, na sam kriterijum podele.

1. Naime, imovina je pojam koji je za pravo od velikog značaja. Međutim, čini se da je to jedino oko čega se teoretičari u pravnoj literaturi i slažu. Saglasnost postoji i u pogledu konstatacije da je imovina skup određenih prava, dakle, jedna univerzalnost ili sveukupnost u pravu. Ali u pogledu njene pravne prirode, sadržine i drugih određenja ovog pojma neslaganja su brojna. Žato imovina zasljužuje da bude predmet posebnog razmatranja. Mi se, međutim, na ovom mestu ne možemo upuštati u taj problem, osim u meri u kojoj je to potrebno za podelu prava koja je u vezi sa njom.

Imovina je skup prava i obaveza koja pripadaju jednom licu i koja se mogu izraziti u novcu. Pojam imovine u klasičnoj teoriji izgrađen je od strane francuskih teoretičara Aubry i Rau i on je dugo ostao vladajući pojam. Po njima imovina je „emanacija ličnosti i izraz njegove pravne sposobnosti“. To znači da je neodvojiva od ličnosti i ne prenosiva za život. Imovina se identifikuje sa ličnošću i zato može postojati samo jedna imovina. Jedno lice ne može imati više imovina, već samo jednu koja odgovara za sve obaveze subjekta i pomoću nje se uspostavlja korelacija između titulara u pravnom prometu. Ovaj pojam imovine prihvaćen je od strane pozitivnog prava u Francuskoj, što se najbolje vidi u čl. 2092. Code civil.¹⁰⁾

Prve kritike klasičnog pojma imovine javljaju se pod uticajem ideja nemačke teorije o ciljnoj imovini „Zweckvermögen“, a i zbog nekih posledica koje se nisu mogle dovesti u sklad sa pojmom imovine. Naime klasičan pojam nije mogao da objasni osnivanje zadužbina, postojanje imovine bez subjekta, a ni prenošenje imovine za života subjekta - kod ugovora o nasleđivanju.¹¹⁾ Nedostaci klasičnog pojma imovine su se vremenom multiplicirali i postali prepreka osnivanju pravnih lica, odnosno njegovoj posebnoj odgovornosti kao i mogućnosti različitih fondova u okvirima iste imovine.

Moderna teorija o imovini ne stavlja akcenat na ličnost već na cilj, na ekonomsku vrednost, odnosno, za imovinu postaju važna prava

¹⁰⁾ G. Marty — P. Raynaud: Droit civil, I, Paris, 1961. p. 431.

¹¹⁾ Ovo je najkritikovanije mesto u klasičnoj teoriji imovine zbog čega su njene pristalice pribegle fikciji po kojoj naslednik produžava ličnost ostavioca i koheziono jedinstvo imovine ostaje netaknuto. Vidi: Jacques Ghestin et Gille Goubeau: Droit civil, introduction générale, Paris, 1977. p. 146.

koja se mogu izraziti u novcu. Ona je pokušala da odvoji imovinu od ličnosti i to je slaba strana ove teorije, jer imovina bez subjekta, fizičkog ili pravnog lica je „mrtva stvar u pravu”. Ona je sastavljena od lica i stvari. Ali je moderna teorija istakla značaj ekonomske vrednosti prava koja čine imovinu. Imovinu mora da čine prava koja (njihovi objekti) se mogu svesti na zajednički imenitelj, a to je novac. Ona odgovaraju za preuzete obaveze. Njihova načelna karakteristika je prenosivost. Prava koja nemaju svoju prometnu vrednost izuzeta su iz imovine jer ne mogu odgovarati za obaveze prema poveriocu, tj. ne može se njihovom prodajom realizovati poveriočevo potraživanje. Samo novac kao ekonomski kriterijum uspostavlja korelaciju između prava i obaveza.

Osnovna imovinska prava su svojina i druga stvarna prava, prava potraživanja, prava iz korišćenja dela intelektualnog stvaralaštva ili tehničkog unapređenja, fabričke tajne i dr. Neimovinska prava su prava ličnosti kao što su pravo na ime, na sliku, izgovorenu reč, intimnu sferu, čast, dostojanstvo, fizički integritet i td.

U sistemima sa kolektivnom svojinom, socijalističkom, društvenom svojnom skala imovinskih prava izgleda nešto drugačija. Naime sve više nestaje privatna svojina kao tipično imovinsko pravo i na mesto nje dolaze ograničena prava povodom prisvajanja ekonomskih dobara koja se vezuju za veći broj subjekata, a u zavisnosti od namene dobra ili njegovog značaja za društvenu zajednicu.

U našem pravnom sistemu, društvena pravna lica proizvode sa sredstvima u društvenoj svojini. To znači da su dužni da ih koriste za ostvarivanje ličnih, zajedničkih i opštih potreba, odnosno u skladu sa njihovom namenom i na zakonom propisan način. Ovakva struktura u odnosu sujekt — objekt — prisvajanje, a sve u relaciji prema društvu ne čini pojam imovine suvišnim već ga unekoliko menja. Vezivanje imovine za društvena pravna lica ima veliki značaj jer omogućuje robni promet u socijalizmu. Pomoću imovine se može doslednije realizovati princip raspodele prema radu, odgovornost za preuzete obaveze, a na taj način, i razvoj materijalnih snaga društva. Međutim, za ostvarivanje svih ovih ciljeva klasičan pojam imovine postao je „tesan” i to ne samo u socijalizmu već i kapitalističkim pravnim sistemima.

Naime, stabilnost pojmove u pravu, naročito onih koji se nalaze u samoj osnovi prava, kao što su subjektivno pravo, ugovor, imovina, svojina i drugo, može postojati samo u iluziji pojedinaca.¹²⁾

Društvena svojina je značajno izmenila sadržinu i prirodu imovine. Ali to samo znači da se ona mora stalno i kosekventno izučavati, a ne negirati, pogotovo ako se njome mogu ostvarivati ciljevi koji nisu u koliziji sa osnovnim premisama socijalizma kao društvenog sistema. To, razume se, znači da se u vezi sa imovinom na društvenim sredstvima moraju razmatrati prava povodom sredstava za proizvodnju, za potrošnju, za zajedničke i opšte potrebe, osnovna i obrtna, kao i sredstva sa posebnim pravnim režimom. U zavisnosti od namene i prirode ovih prava može se izvršiti i njihova podela na imovinska i neimovinska.

¹²⁾ Catala, Pierre: La transformation du patrimoine dans le droit civil moderne, Rev. trim. de droit civil, 1966. № 2. p. 187.

2. Podela prava na imovinska i neimovinska izgleda veoma jasna; međutim, ova jednostavnost je dosta iluzorna i, u stvarnosti, dosta iznijansirana.¹³⁾ Naime, pominju se neka prava, npr. pravo na izdržavanje, koje je u principu, neprenosivo i neprocenljivo jer omogućava život svome subjektu. Međutim, naspram ovog ličnog prava poverioca stoji obaveza dužnika koja je novčane prirode; ovo moralno pravo ima svoju ekonomsku vrednost. Ono je na granici ličnog i imovinskog, tako da mogućnost procene u novcu ne isključuje njegov lični, moralni karakter.¹⁴⁾ Primera ima i u drugom pravcu. Neka potraživanja imovinske prirode mogu se tako dovesti u vezu sa ličnošću da postaju potpuno zavisna od nje (ugовори intuitu personae). Da i ne govorimo o mogućnosti da čisto lična prava primenom tehnike građanskopravne odgovornosti postaju procenjiva u novcu. To je slučaj kada se za njihovu povredu-moralnu štetu može dati imovinska naknada.¹⁵⁾ To pokazuje da ni kriterijum novčane procene ne predstavlja siguran i do kraja izveden princip podele. Ali nezavisno od ovoga, podela subjektivnih prava na imovinska i neimovinska prava je u funkciji imovine, i zato od velikog značaja. Zahvaljujući pojmu imovine vrši se pomeranje dobara iz sfere proizvodnje u potrošnju, ili u okvirima same razmene odnosno iz proizvodnje ili potrošnje jednog subjekta, u proizvodnju ili potrošnju drugog (naknada štete). Isto tako imovina postaje interesantna i kao bogatstvo u kome dobijaju na značaju nepokretne ili pokretnе stvari, kapital, dohodak, sedstva za proizvodnju. To može biti značajan pokazatelj o izvesnim veoma aktuelnim tendencijama u savremenom društvu, vezanim za povećanu potrošnju ili bogaćenje društva. Postavlja se pitanje da li imovina predstavlja „reku novca koja sve brže teče ne ostavljajući ništa na svojim obalama“¹⁶⁾ Treba istaći i činjenicu da u imovini sve značajnije mesto zauzimaju izvesna kompleksna prava na delima intelektualnog stvaralaštva što je znak povećane individualne aktivnosti.

Podela subjektivnih prava na absolutna i relativna prava

Jedna od sledećih podela kojoj se pridaje veliki značaj jeste podela subjektivnih prava na absolutna i relativna prava. Ona se sreće u svim pravnim sistemima bilo da je reč o kapitalističkim, odnosno socijalističkim društvenim sistemima. Iako veoma rasprostranjena, ova podela je novijeg datuma.

Kriterijum za ovu podelu leži u različitom sadržaju pravnih ovlašćenja, odnosno prema vrsti obaveza koje stoje naspram tih ovlašćenja. Apsolutna prava deluju prema svim trećim licima-erga omnes, a relativna prava, između tačno određenih lica-inter partes. Kod absolutnih prava, naspram prava stoji univerzalna obaveza svih trećih lica da titulara prava ne uzinemiravaju u vršenju svoga prava. Ona se mogu suprostaviti svim trećim licima (opposable à tous).

¹³⁾ J. Ghestin — G. Goubeau: cit. delo. p. 151.

¹⁴⁾ Catala, Pierre: cit. članak. p. 186.

¹⁵⁾ Vidi: Zakon o obligacionim odnosima donetim 1978. čl. 200.

¹⁶⁾ Catala, Pierre: cit. delo. p. 187.

Relativna prava ili prava potraživanja-tražbena prava deluju prema tačno određenim licima, odnosno prema obaveznom licu iz pravnog odnosa, dužniku.

U apsolutna prava spadaju stvarna prava, prava ličnosti, autorsko pravo i pronalazačko, u relativna prava obligaciona, tražbena prava. Savršeni tip apsolutnog prava je pravo svojine, a relativnog, obligaciona prava ili pravo potraživanja.

Iako ova podela ima veliki praktični značaj u pravu, što je i opravdava, čini se, da se, u osnovi, naslanja na podelu subjektivnih prava na stvarna i obligaciona prava. Ako se ima u vidu činjenica da se i samoj podeli prava na stvarna i obligaciona mogu staviti ozbiljne primedbe, o čemu ćemo govoriti kasnije, jasno je da i podela prava na apsolutna i relativna prava gubi pravi kriterijum. Naime ovoj podeli se mogu staviti iste primedbe koje se sreću i kod podele na stvarna i tražbena prava. Čini se da je razlikovanje na apsolutna i relativna prava do kraja izvedeno na razlici stvarnih i tražbenih prava. Prava ličnosti i prava povodom intelektualnog stvaralaštva svrstana su u apsolutna prava samo zbog dejstva prema trećim licima. Naime i ove grupe prava deluju prema svim trećim licima koja su dužna da u svemu respektuju titulara ovih prava. Međutim, to je spoljašnji kriterijum; on ne proizilazi iz prirode, odnosno strukture prava već iz elemenata koji leže van prava a u vezi sa njim. Na drugoj strani, ako bi se i njemu mogle staviti izvesne zamerke, o čemu ćemo, takođe raspravljati u sledećem odeljku, onda podela na apsolutna i relativna prava u potpunosti gubi svoj princip podele.

Posmatrana s aspekta stvarnih i obligacionih prava, ova podela pokazuje svu neodrživost. Stvarna prava po svojoj ekonomskoj suštini označavaju potpuno ili ograničeno korišćenje stvari. Ona omogućavaju faktičko držanje stvari, njeno korišćenje i raspolaaganje. U svom odnosu prema stvari, titular prava je zaštićen prema svim trećim licima, radi mirnog prisvajanja njene upotrebine i prometne vrednosti. Međutim, dok titular prava koristi upotrebu vrednost stvari reč je o jednoj strani ovog odnosa stvari-stvarnom pravu-statici odnosa. Onoga momenta kada odluči da raspolaže sa stvari, da realizuje prometnu vrednost iste (u uslovima robne privrede) on je na terenu obligacionog prava. Stvar koja je do tada za svog titulara bila interesantna kao mogućnost korišćenja, držanja, ubiranja plodova od nje, sada je roba, koju on koristi na drugi način. Jasno je po sebi da titulara potraživanja u koje se transformisala njegova svojina, takođe, нико ne sme uz nemiravati. Prema tome, apsolutna i relativna prava su dve strane jedne iste pojave.¹⁷⁾ Da je to tačno najbolje se vidi na imovini, a našta je ukazao profesor Gams u svom radu „Svojina i imovina”.

Imovinu čine imovinska prava, odnosno ona koja za objekte imaju nešto što se može izraziti u novcu. Svakako da najznačajnije objekte u imovinskoj masi čine nepokretnosti (one i danas ne gube na značaju) jer su trajna dobra i omogućavaju, pored koristi koje pruža-

¹⁷⁾ Više o ovome: Gams, Dr. Andrija: Svojina i imovina, Anal - Prav. fakul. Beograd, 1953. br. 1.

ju, socijalnu sigurnost. Na njima kao i na pokretnim stvarima nastaje pravo svojine. Ali za pojam imovine ova dobra su interesantna samo u svom novčanom izrazu. To međutim, nisu nova dobra već ta ista, izražena u svojoj prometnoj vrednosti. Zato se jedna ista stvar u imovini jednog lica pojavljuje dva puta kao aktiva, a u drugoj samo kao pasiva. Kada jedno lice proda radioaparat drugom licu, onda se on, do predaje stvari u svojinu kupcu, nalazi u aktivni toga lica. Kupac ima pravo da zahteva predaju radioaparata i ono se kao takvo (pravo potraživanja) javlja kao aktiva u njegovoj imovini. Međutim, obaveza prodavca da predala aparat u svojinu kupca, je i pasiva u njegovoj imovini. Tako se aparat u imovini prodavca javlja i kao aktiva i kao pasiva istovremeno.¹⁸⁾ To je rezultat podele subjektivnih prava na opsolutna i relativna i njenog kriterijuma podele koji leži van strukturalnih elemenata samih prava koja ulaze u jednu, odnosno, drugu grupu prava. Zato se u odnosu na imovinu moraju priznati samo opsolutna ili samo relativna prava. Stvar se svodi na isto. Profesor Gams smatra da u odnosu na imovnu treba uzeti da nju čine samo relativna prava. Formalno logički posmatrano to je ispravno; u realnosti to su opsolutna prava, čiji se objekti mogu uzeti jedanput kao stvari sa upotrebnom vrednošću, a drugi put, kao njihov novčani izraz.

Podela subjektivnih prava na opsolutna i relativna za sobom poveča veoma značajne posledice. Tako se ističe da opsolutna prava deluju prema svima i da su zato isključiva prava koja svom titularu omogućavaju neograničeno korišćenje stvari. Pri tome se redovno ima u vidu pravo privatne svojine kao najtipičnije opsolutno pravo, po kome i cela grupa nosi izvesna određenja. To je uticalo i na socijalističku pravnu teoriju da je dugo vremena, naročito odmah posle socijalističkih revolucija, odbijala da prizna postojanje opsolutnih prava. Ta tendencija je prisutna i danas u vezi sa društvenom svojinom. Smatra se da odsustvo monopola u prisvajanju ekonomskih dobara ne dopušta pravnu vlast povodom stvari koja se može isticati prema trećim licima. Međutim, ona je ne samo moguća već i neophodna, a nije potrebno da bude neograničena, opsolutna. Jer opsolutna prava u smislu isključive i neograničene vlasti nisu ni postojala u stvarnosti. Pravo prisvajanja upotrebe vrednosti stvari mora se garantovati u meri u kojoj odredi objektivni pravni poređak (u zavisnosti od količine materijalnih dobara u jednom društvu i od njihove raspoređenosoti na sve ili samo određene subjekte-članove društva). Postojanje prava povodom stvari sva-kako da je uslovljeno nedostatkom materijalnih dobara.

Na drugoj strani, u našem pravnom sistemu se pribegava priznavanju obligacionih-relativnih prava subjektima na društvenoj svojini. Smatra se da su to prava sa slabijim dejstvom i da ona ne vrše atak na društvenu svojinu. Međutim, pravu prometanja, dakle, raspolaganja prethodi pravo držanja stvari, njenog korišćenja, a raspolaganje je samio elemenat te jedinstvene vlasti na stvari. To ukazuje na svu relativnost ove podele.

¹⁸⁾ Gams, Dr. Andrija: Pojam imovine u građanskom pravu, Anal Prav. fak. u Beogradu, 1948. br. 4.

U pravnoj teoriji je naveden još jedan argument protiv ove podele. Naime, izvesna prava se uprkos svemu ne mogu svrstati ni u apsolutna ni u relativna prava. To je slučaj sa službenostima i založnim pravom. Ona se nalaze na sredini između ove dve grupe prava jer poseduju karakteristike jedne, odnosno, druge, grupe prava. Pored toga, sve češće se govori o relativizaciji apsolutnih prava, npr. kod sticanja svojine od nevlasnika, gde raniji vlasnik ne može svoje pravo svojine da ističe prema sticaocu prava iako je ovaj stekao svojinu od nevlasnika, jer ga štiti načelo pravne sigurnosti.

Na drugoj strani, neka relativna prava mogu imati apsolutno dejstvo — kada se upišu u zemljavične knjige. Svi ovi izuzeci i nijanse u ovoj, na oko jednostavnoj podeli, pokazuju na odsustvo pouzdanog kriterijuma podele. Otuda se ova podela ne može smatrati nikako osnovnom podelom subjektivnih prava, kako se to ističe u našim udžbenicima. Osnovnom podelom se mora smatrati podela koja će za kriterijum imati „pravni“ kriterijum, odnosno, neki od elemenata samog prava koje je predmet podele.

Podela subjektivnih prava prema njihovim objektima

Već smo istakli da strukturu subjektivnog prava čine subjekti, objekti i sama sadržina prava. Istina ako se subjektivno pravo pošmatra kao pravni odnos, bolje reći u pravnom odnosu u kome ovlašćenju jednog lica odgovara obaveza drugog lica, onda objekt prava ne ulazi u pojam subjektivnog prava. Međutim, nesumljivo je, da je objekt prava pretpostavka za njegov nastanak, zbog čega ga veliki broj teoretičara, svesno, ili nesvesno, tretira kao elemenat u pravu. Iako objekti prava, najčešće, nemaju svoju volju, pa su, prema tome, bez značaja za pravo, teško je odreći konstitutivnu ulogu u izgradnji subjektivnih prava. Naime, čitav pravni promet bazira na pretpostavci da se robe razmenjuju preko „pozajmljene volje“ od njihovih čuvara-vlasnika roba. Zbog toga što je objekt prava tesno vezan za samu suštinu prava, u pravnoj teoriji se vrlo često mešaju objekti prava sa njihovom sadržinom. To se najbolje vidi na primeru obligacionih, ličnih i porodičnih prava.

Načelan odgovor na pitanje šta je predmet ili objekt prava glasio bi da je to ono povodom čega nastaju ovlašćenja i obaveze u subjektivnom pravu. Npr. pravo svojine na nepokretnosti ovlašćuje titulara da svoju nepokretnost koristi na određeni način, i da u tom svom korišćenju isključi sva treća lica. Kod svojine, u opšte, objek je takav da veoma jednostavno dopušta da se stavi pod kontrolu svoga titulara, da se faktički prisvoji, upotrebi ili ne, jer se radi o materijalnim dobrima.

Najveći broj pravnih pisaca, u zavisnosti od vrste prava, različito određuje objekte subjektivnih prava. Tako se kao objekti pominju, stvari, ljudske radnje, lična dobra, intelektualna dobra, imovina kao celina, besplatne stvari i sl. Jedino čovek ne može biti objekt, već samo subjek u pravu. Međutim, čovek ne može biti objekt prava samo u izvesnom smislu, npr. predmet raspolaganja pravnim poslom, ali neki

lični interesi nalažu da se i on prizna za objekt u pravu.¹⁹⁾ (To se vidi na primeru vaspitanja dece, ili primena vaspitnih mera).

Određivanje objekta prava spada u teška pitanja i zato su veoma različita shvatanja o ovom problemu. Neka shvatanja idu dotle da objekt prava svode na subjekt u pravu. Inače, interesantna su, takođe, shvatanja da objekti pravnih odnosa mogu biti samo ljudske aktivnosti, a da su stvari samo neka vrsta tačaka vezivanja na koje se odnosi pravni objekt. Takvo shvatanje pod uticajem Kanta zastupa Karulf, Bratus, takođe, pod objektima subjektivnih prava podrazumeva ponasanje ljudi, a Birling, pravne subjekte.²⁰⁾

Za naš je interesantno shvatanje koje, u našoj pravnoj literaturi zastupa profesor Obren Stanković, jer potvrđuje našu tezu o relativnosti ili nedovoljnosti podele subjektivnih prava na apsolutna i relativna odnosno, na stvarna i obligaciona. Po ovom shvatanju pojam objekta mora da izražava jednu realnost koja nije obuhvaćena drugim pravnim pojmovima. Pod pravnim objektom pomenuti autor, podrazumeva pravna dobra na kojima postoji neposredna pravna vlast, sa kojom obaveza pasivnih subjekata nije u korelativnom odnosu, a to su stvari, lična dobra i proizvodi intelektualnog stvaralaštva.

Ljudske radnje tj. ponasanje obaveznih lica, nisu objekti prava jer bi, u tom slučaju, pravo svojine imalo dva objekta i to stvar na koju se odnosi svojina, i negativnu i neimovinsku obavezu svih trećih lica da ne vredaju pravo svojine.²¹⁾ To je, po nama, rezultat ekonomiske suštine apsolutnih odnosno relativnih prava koja se ispoljava kao ista i kod jednih i drugih prava samo jedanput u statičkom, a drugi put u dinamičkom vidu. Zato bi podele subjektivnih prava prema njihovim objektima moralia da se izradi kroz sledeće grupe prava: stvarna prava, prava ličnosti i autorska promalazačka prava. Relativna — obligaciona prava samo su izraz stvarnih prava.

Međutim, podele subjektivnih prava na stvarna i obligaciona je tradicionalna i mi ćemo se zadržati na njoj. To je, istovremeno, i najstarija podele subjektivnih prava poznata kao podele na *ius in rem* i *ius in personam*. Ona vuče svoje korene još iz rimskog prava, a njen osnov leži u razlici između *actiones in rem* i *actiones in personam*, dakle, prema načinu zaštite, spoljašnjem kriterijumu.²²⁾ Ova podela je, inače, osnov podele na apsolutna i relativna prava koja je novijeg datumata.

Actiones in rem su bile tužbe za zaštitu stvarnog prava i obično su pored imena nosile oznaku „*in rem*“. Najznačajnije tužbe iz ove grupe bile su: *rei vindicatio*, *actio negotoria*, *actio Publiciana in rem*, *actio confessoria* i td. *Actiones in personam* su tužbe za zaštitu obligacionih prava i razlikovale su se od prvih po načinu postupka.²³⁾

¹⁹⁾ Stanković, Dr. Obren: Objekti građanskih prava, Anal., 1976. br. 6. str. 652.

²⁰⁾ Spaić, Dr. Vojislav: Osnovi građanskog prava, Sarajevo, 1961. str. 228 i sl.

²¹⁾ Stanković, Dr. Obren: Cit. članak. str. 653.

²²⁾ Kaser, Max: Römisches Privatrecht, München, 1976. str. 29.

²³⁾ Stojčević, Dr. Dragomir: Rimsko privatno pravo, Beograd, 1968. str. 86.

Čini se da je ova podela imala veliki značaj, ali je isto tako tačno da je bila i osporavana. Ona je čak, bila i negirana.²⁴⁾ Početkom 19. veka stvarna prava se ponovo izuzetno distanciraju od obligacionih, i ukaže na njihov prevashodni značaj. Međutim, na kraju istoga veka ova razlika se ponovo stavlja na dnevni red i preispituje.

1. Stvarna prava i tražbena ili obligaciona prava

Stvarna prava nastaju na telesnim stvarima-ius ad rem. Ona omogućavaju svom titularu da neposredno koristi stvar u potpunosti ili delimično. Tipični predstavnik stvarnih prava je pravo svojine. Vlasnik stvari ima najšira ovlašćenja povodom stvari. Stvarna prava su apsolutna prava i deluju prema svima. Naspram titulara stvarnog prava стоји обавеза svih trećih lica da ga ne uz nemiravaju u vršenju svoga prava. Intezitet zaštite stvarnih prava je mnogo jači nego obligacionih prava. Zbog toga je broj stvarnih prava određen u zakonu (numerus klausus)²⁵⁾. Pored svojine, kao stvarna prava javljaju se još pravo službenosti, zaloga, realni tereti, pravo građana.

Podela subjektivnih prava na stvarna i obligaciona izvedena je prema objektu; stvarna prava nastaju na telesnim pravim, a obligaciona na ličnosti, odnosno imaju za objekt dužničko ponašanje-ius ad personam.

Međutim, ovaj kriterijum ima monogobrojne nedostatke. O nekih smo već govorili kod podele prava na apsolutna i relativna prava. Naime, već smo istakli da je shvatanje o stvarnim pravima kao pravu koje jednu stvar u celini ili delimično potičinjava vlasti titulara, tačno ako se subjektivno pravo ne posmatra u pravnom odnosu. Njega je, u francuskoj literaturi, najdoslednije branio Auby, ali i Rau. Ovom stanoštu su se usprotivili Planiol, Ortolan, Demogue, Windscheid, Thon i dr, ističući da pravni odnos može postojati samo između ljudi, a ne između ljudi i stvari.²⁶⁾ Primjenjeno na pravo svojine to znači da je njen titular subjek u tom odnosu. Na drugom kraju tog odnosa, po pretpostavci, su sva treća lica kao pasivni subjekti. Unutrašnju stranu tog odnosa ili njegovu ekonomsku suštinu čini odnos subjekta prema stvari koji mu omogućuje da stvar drži, korist i sa njom raspolaze. Taj ekonomski odnos je za pravni odnos veoma važan (u meri u kojoj sadržina za formu), spolja vidljiv i zato je bilo logično očekavati ovu podelu subjektivnih prava. Ako ovu tezu razvijijemo do kraja videćemo da stvarnopravni odnos omogućava prisvajanje stvari odnosno realizaciju

²⁴⁾ Marty, G. — Raynaud, P. Cit. delo. str. 446.

²⁵⁾ U pravnoj literaturi je bilo shvatanja da stvarna prava mogu nastati voljom pojedinaca. Takvo rešenje sadržano je u Pruskom opštem zemaljskom pravu, a od teoretičara takav stav imao je Planiol.

²⁶⁾ Shvatanje prava, kao odnosa između ljudi povodom stvari ne treba vezivati za marksističko učenje. Ono se javlja mnogo ranije. Ono što dugujemo klasicima je vezano za odnos prava i ekonomije, a to je nešto šire shvatanje i drugi pristup.

upotrebe vrednosti stvari radi zadovoljavanja neke potrebe tj. ostvarenje nekih interesa. To je suština svojine, ali i drugih stvarnih prava.²⁷⁾

Obligacionim pravima se takođe vrše prisvajanje materijalnih dobara, ali ne nekih drugih, mimo onih koji su obuhvaćeni stvarnim pravima, već istih, samo na drugi način — prisvajanje njihove prometne vrednosti. Kada vlasnik stvari proda jednu stvar drugom licu, on ima pravo da od kupca zahteva cenu za prodatu stvar po ugovoru o kupoprodaji. Predmet ili objekt ovog odnosa nije nikakva poveriočeva vlast nad dužnikovom ličnošću, odnosno dužnikova radnja već novi pojavnji oblik stvarnog prava i to njegov dinamični oblik. Zato je teško prema objektu prava suprostaviti stvarna obligacionim pravima.

Pored toga moderna pravna teorija razlikuje, najčešće, tri manifestaciona oblika u kojima se ispoljava sadržina obligacije; davanje (dare), činjenice (facere), i nečinjenje (non facere). Izvršenje obaveze gasi se obligacija. Obligacije koje glase na dare sastoje se iz obaveze prenosa svojine ili drugog stvarnog prava na poverioca (sticaoca). Od ovih obligacija teško je razlikovati one čija se obaveza sastoja iz facere.²⁸⁾ Sem toga, sva ova pitanja tiču se samog čina prometa prava koji, istina ima svoju samostalnost, ali u odnosu na cilj, ili dejstvo a ne i objekt prava. On je ostao isti. Isto tako, obligaciona prava su veoma raznovrsna pa je teško govoriti, ako i prihvativi poseban objekt, o jedinstvenom objektu obligacionih — tražbenih prava.

Pored objekta prava na kome klasična teorija gradi podelu na stvarna i obligaciona prava, drugi značajan kriterijum razlikovanja je dejstvo jednih, odnosno drugih prava. Naime, stvarna prava deluju prema svima, opposable à tous, znači mogu se isticati prema svim trećim licima, a obligaciona, samo prema točno određenom licu, dužniku.

Klasična teorija iz ove podele izvlači dobro poznate konsekvene stvarnih prava kao što su pravo sledovanja stvari i pravo prvenstva. Vlasnik stvari, ili titular drugog stvarnog prava može ovu povratiti od bilo kog trećeg lica iako je on na njoj stekao neko pravo, odnosno nalazi se u njegovim rukama.

Pravo prvenstva kod stvarnih prava znači prednost titulara stvarnih prava pre ostalih poverilaca na istoj stvari (hipoteika). Hipotekarni poverilac se može naplatiti iz hipotekovanih dobra pre svih ostalih poverilaca. Ali ako se pravo nalazi u imovini dužnika, onda svi poverioci imaju isti rang, svi zajedno konkurišu, a to znači da rizikuju u pogledu mogućnosti potpunog namirenja. To namirenje ponekad može biti „marc le franc”.

Primećeno je, da su pravo sledovanja „droit de suit” i pravo prvenstva „droit de préférence” suvišni kod prava svojine i da je za njega dovoljno konstatovati isključivost vlasnikovih ovlašćenja. Kod prava izvedenih iz prava svojine-iura in realiena, ove odluke mogu imati veći značaj. Često titular ovih prava ne drži stvar pa je prinuđen da je

²⁷⁾ Evropski pravni sistemi samo za pravo svojine vezuju mogućnost prisvajanja stvari, po ugledu na rimski pojam svojine, dok anglosaksonske pravne povlači jasnu razliku između svojine, na jednoj, i ostalih stvarnih prava, na drugoj strani, i zato sva, i delimična prisvajanja tretira svojinom.

²⁸⁾ Stanković, Dr. Obren: cit. članak, str. 653 i 654.

sledi i svoja ovlašćenja na stvari suprotstavi trećim licima, ili u slučaju hipoteke da istakne prvenstvo pred ostalim poveriocima.²⁹⁾

Ovoj podeli je pokušala da se suprostavi i personalistička teorija čije smo predstavnike već istakli objašnjavajući njihovu osnovnu tezu o pravu kao odnosu među ljudima povodom stvari. Međutim, nas interesuje jedna druga teza preko koje oni pokušavaju da povuku znak jednakosti između stvarnih i tražbenih ili obligacionih prava. Po njoj titular stvarnog prava nije ništa drugo do poverilac jedne pasivne obaveze, i dok je kod obligacionih prava nosilac obaveze tačno određeno lice, kod stvarnih, radi se o opštoj pasivnoj obavezi svih trećih lica. Pošto se naspram stvarnih prava nalazi obaveza svih trećih lica ona je negativna, pasivna; kod relativnih prava, obaveza gubi u širini, ali dobija na intezitetu, tj. ona je pozitivna.³⁰⁾ Tako je preko „opšte pasivne obaveze“ kod stvarnih prava izvršeno njihovo približavanje ka obligacionim.

Međutim, ovo shvaćanje nije bilo dugog veka i bilo je kritikovano veoma rano. Jedan prigovor je išao linijom da se negira opšta pasivna obaveza kod stvarnih prava, u smislu da to i nije obaveza, striktno uzeto, već pravilo za rukovođenje.³¹⁾

Drugi prigovor je mnogo ozbiljniji i u tesnoj je vezi sa prvim. Tačno je da su sva treća lica obavezna da respektuju prava titulara stvarnih prava. Ali ako se stvar posmatra iz druge perspektive, u smislu pozitivne obaveze, onda se kao jedino obavezno lice javlja dužnik jer se jedino od njega može zahtevati iz vršenje činidbe. To istovremeno znači da se obaveza uzdržavanja od povrede prava nameće, kod stvarnih prava, svim trećim licima, a kod obligacionih, samo dužniku. Međutim, to nije tačno. Ni pravo poverioca prema dužniku ne smeju vredjati treća lica. Naime, svim subjektivnim pravima odgovara „opšta pasivna obaveza“; nema subjektivnog prava koje se ne može suprostaviti svim trećim licima. Poštovanje subjektivnih prava od strane svih trećih lica proizilazi iz suštine subjektivnog prava.

Ghestin i Goubeau tvrde da predstavnici personalističke teze ne prave razliku između pojma obaveze i pojma suprostavljenosti prava trećim licima. Smatramo da ovaj prigovor ne treba uzeti ozbiljno jer, u pravu, ta dva pojma i nisu različita. Naime, titular nekog prava može svoje pravo isticati samo prema licu koje povredi njegovo pravo, a to je obavezno lice, bilo da je određeno momentom nastanka prava, ili da se kasnije javlja kao lice koje ne poštaje svoju obavezu, odnosno, vreda tuđe pravo.

Ako se ima u vidu ova činjenica pomoću koje se vrši približavanje stvarnih i obligacionih prava, onda je diskutabilna i podela subjektivnih prava na apsolutna i relativna koja se zasniva na principu delovanja prava. Zahvaljujući tom principu u grupu apsolutnih prava ušla su i prava ličnosti, odnosno, prava intelektualnog stvaralištva.

²⁹⁾ Ghestin — Goubeau: cit. delo. str. 166.

³⁰⁾ Marty — Raunaud: cit. delo. str. 449.

³¹⁾ Ghestin — Goubeau: cit. delo. str. 167.

U vezi sa podelom prava na stvarna i obligaciona (lična) interesantna je teza iz novije francuske teorije koju zastupa Ginossar.³²⁾ On pokušava da podelu prava na stvarna i obligaciona ukiće preko definicije svojine, koju skida sa svetog trona i koja se karakteriše potpunom pravnom vlašću. Po njemu vlasnik stvari ostaje to čak i kada je izgubio stvar, npr. izdao u zakup. Poverilac je vlasnik prestacije, on je može cedirati na drugo lice kao vlasnik svoju stvar. Obligaciona prava se sastoje iz dva prava: vlast prema družniku je pravo poverioca kome prethodi pravo svojine. Time se objašnjava da je pravo potraživanja relativno pravo, ali u isto vreme i apsolutno, i može se isticati prema svim trećim licima. Obligaciona veza koja „koegzistira“ sa svojicom samo ujedinjuje poverioca i dužnika.

Polazeći od ovog stanovišta, on stvara jednu, sasvim originalnu klasifikaciju. Svojina je pravo koje za objekt može imati telesne i bentelesne stvari. Povodom bestelesnih stvari nastaju prava da delima intelektualnog stvaralaštva i relativna prava ili tražbena prava. Relativna prava se dalje dele u tri grupe: prava ličnosti, stvarna prava i mešovita prava. Tako je postavljen „système rationnel des droit patrimoniaux“.

Sa ovom tezom veoma oštro polemiše Ghestin u već pomenutom delu, ističući da ideja o svojini na potraživanju sa kojim titular može slobodno raspolažati nije nova i da se sreće i u klasičnoj teoriji. Naiime, potraživanje je sastavni deo imovine i to aktive, i sa njim se može slobodno raspolažati. Nema sumnje da je potraživanje dobro, a to je naročito naglašeno u pojmu svojine.³³⁾ Smatramo da je ovo ukazivanje od strane Ghestin-a dragoceno, jer pravna teorija nije dovoljno vodila računa o podeli prava na stvarna i obligaciona polazeći od pojma imovine. Istina, kada se govori o potraživanju kao sastavnom delu aktive u imovini, treba istaći da je reč o objektu potraživanja koji se nalazi u imovinskoj masi, a ne imovini, striktno shvaćenoj kao skupu prava i obaveza. Međutim, mi smo se već izjasnili za veći značaj objekta za pravo, od onoga koji mu se pripisuje u pravnoj teoriji. Što je pravo bez objekta i ima li takvo pravo smisao? Nije preterano setiti se Derrupé-ove misli da je u odnosu na pravo „objekat njegov zakon“. Zato je objekt u pravu onaj elemenat o kome se mora voditi računa. Ginossar je u pravu kad govori o pripadanju objekta subjektu i to je kod svojine najuočljivije. Taj odnos slabi kada se iz svojine izvodi neko ovlašćenje — konstituiše stvarno pravo na tuđim stvarima. Novonastalo pravo je prekraćeno, to je ostatak od svojine „restede propriété“, što ima za posledicu da su stvarna prava na tuđim stvarima sve više problem za modernu pravnu teoriju u pogledu klasifikacije.

Najzad, može se konstatovati da klasifikacija koju vrši Ginossar predstavlja pokušaj da se ukaže na relativnost podele između stvarnih i obligacionih prava i to preko objekta što je ispravno, naročito dovođenje u vezu prava potraživanja sa imovinom, odnosno objektima na kojima nastaju imovinska prava koja su u zavisnosti od toga da li je

³²⁾ Svoju originalnu konstrukciju on je objavio u delu: *Droit réel, propriété et créance, élaboration d'un système rationnel des droits patrimoniaux*, L. G. D. J. 1960.

³³⁾ Chestin, J. — Goubeau, G. cit. delo. str. 171.

reč o upotreboj ili prometnoj vrednosti stvari izražena kao stvarna ili obligaciona prava. A pošto su to dve strane jedne iste pojave to se pitanje ove podele ozbiljno nameće. Drugo je pitanje praktičnog značaja ove podele i čemo ih ukratko razmatrati. Pored toga podela subjektivnih prava na stvarna i obligaciona je izgrađena i naučno razrađena, a to je kvalitet po sebi. To znači da pokušaji novih klasifikacija nemaju onaj stepen izgrađenosti kao teorije na koje se odnose i da su njihovi argumenti uvek slabiji.

Klasična teorija za podelu prava na stvarna i obligaciona vezuje sledeće praktične posledice.

1. Stvarna prava postoje na stvarima, zato se i zovu stvarna prava. Ona, takođe, nastaju na tačno određenim stvarima — načelo specijaliteta. Objekti obligacionih prava su ljudske radnje, koje se, u krajnjoj liniji, mogu izraziti u novcu. Kada se u osnovi dužnikove prestatje nalazi stvar onda ona ne mora biti tačno određena, već in genere, ili može biti odrediva.

2. Pošto su stvarna prava vezana za stvar, a to znači „gde je stvar tu je pravo” to se kao sledeća karakteristika javlja pravo vlasnika da sledi svoju stvar. To je posledica jedne šire osobenosti stvarnih prava da se mogu suprostaviti svim trećim licima tj. ona deluju prema svi-ma-erga omnes. Iz ove karakteristike proizilazi i pravo prvenstva stvarnih prava koje se sastoji u pravu titulara stvarnih prava da svoje pravo ostvari pre ostalih poverilaca. Relativna prava deluju samo između određenih lica i mogu se isticati samo između njih, sem u slučaju *actio in rem verso*.

3. Državina kao faktička vlast na stvari — *possessio* moguća je samo kod stvarnih prava, na stvarima, i ona označava suštinu stvarno-pravnih odnosa — njegovu ekonomiju. Iako je poznata i državi na nekim prava — patraživanja, to nije redovna pojava (*quassi possessio*).

4. Najzad, stvarna prava mogu prestati jednostranom izjavom volje njihovog imaoца ili derelikcijom. Tražbena prava ne mogu prestati odricanjem. Tako npr. izjava poverioca o oproštaju duga je bez dejstva ako se sa njom ne saglasi dužnik. Drukčije pravilo vodilo bi nepoštovanju ličnosti.

Naša razmatranja su pakazala da se mnoge od ovih karakteristika stvarnih, odnosno, obligacionih prava mogu negirati ili ozbiljno dovesti u pitanje, naročito one koje se tiču objekata prava, odnosno mogućnosti suprostavljanja trećim licima. Naime, već smo istakli da se stvari mogu uzeti kao objekti kako stvarnih tako i trežbenih prava, a da se prema trećim licima mogu isticati i stvarna i obligaciona prava, i da je to osobina svih subjektivnih prava.

Što se tiče državine treba pomenuti da je državina prava u srednjem veku dobila pravo građanstva kao i državina stvari. To je bio razlog za tzv. moderni pojam državine koji će osujetiti državinu prava, ali se ona pojavljuje i danas. Konačno, da rimski pojam državine nije nastao po ugledu na svojinu, koja je dugo identifikovana sa stvari, državina stvari bi se mogla razumeti i kao državina prava.³⁴⁾ Državina

³⁴⁾ Kovačević, Dr. Radmila: Koja konstrukcija državine, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 1983.

stvari i državina prava održavaju podelu prava na stvarna i obligaciona koja ako bude eliminisana, po objektima, nestaje i razlikovanje državine i ostaje samo državina kao faktički - ekonomski odnos svakog pravnog odnosa povodom stvari, a to može biti i posluga i zakup i ostava i sl.

Najzad, podela prava na stvarna i obligaciona je ostavila van čitavu kategoriju prava na delima intelektualnog stvarnja. To je bio razlog da su ona nazivana pravama intelektualne svojine „propriété intellectuelle”.

2. *Prava ličnosti*

Pored stvari na kojima nastaju stvarna prava, odnosno, obligaciona prava, kao objekti prava se javljaju i lična dobra. Prava ličnosti „droits de la personnalité” se izuzetno razlikuju od ostalih subjektivnih prava jer za objekte imaju ne nešto spolja, različito od ličnosti. Ona za svoj objekat imaju konstitutivne elemente ličnosti, tj. njegove različite aspekte, fizički, moralni, duhovni i duševni integritet.

Proučavanje ovih prava je novijeg datuma. Geny je pisao 1911. god, da je ova kategorija prava u nastajanju. Može se reći da ni danas prava ličnosti nisu izučena, tj. ne postoji izrađena teorija prava ličnosti. Pre se može konstatovati da u pravnoj nauci ne postoji saglasnost u pogledu osnovnih premissa vezanih za ovu kategoriju prava. Međutim, u jednome se svi slažu; prava ličnosti pravo na ime, čast, dostojanstvo, intimni život i dr. moraju, pored krivičnopravne i upravnopravne zaštite imati i građanskopravnu zaštitu. Nosioci ovih prava mogu biti kako fizička tako i pravna lica i ona su izraz određenih društvenih odnosa.

3. *Autorsko i pronalazačko pravo*

Autorsko i pronalazačko pravo reguliše odnose povodom proizvoda ljudskog duha. To su naučna ili umetnička ostvarenja, odnosno, ostvareni pronašasci ili tehnička usavršavanja i racionalazatorski predlozi. Pošto je problem zaštite intelektualnog stvaralaštva u nužnoj vezi sa ljudskom kulturom, i društvenim progresom, uopšte, to se razvoj ovih prava odvija linijom usklađivanja između ličnih, i interesa društvene zajednice.³⁵⁾ Razvoj ovih prava može se vezati za 18. vek, iako se počeci zaštite ovih prava mogu sresti i ranije. Današ je to izgrađena grana prava koja sve više i više dobija na značaju.

³⁵⁾ Spaić, Dr. Vojislav: Osnovi građanskog prava, Sarajevo, 1961. str. 216 i sl.

DIVISION DES DROITS SUBJECTIFS ET SON IMPORTANCE

R é s u m é

Le droit subjectif sont la notion centrale tant du droit privé que du droit public. Quoiqu'il ait commencé avec le système social capitaliste, il n'a rien perdu de son actualité même jusqu'aujourd'hui. La théorie socialiste s'occupe largement de l'étude de cette notion avec la tendance d'indiquer l'importance du droit subjectif dans les systèmes socialistes, mais non pas les changements qui sont survenus par le commencement de nouveaux rapports sociaux. Dans ces observations la question de la division des droits subjectifs peut avoir une grande importance.

Puisque les droits subjectifs sont très différents il est possible de les classifier de divers modes. Certains de ces classifications sont très anciennes et agissent par la force de tradition, tandis que les autres sont de la date relativement plus récente. Ainsi on mentionne les divisions des droits subjectifs en droits patrimoniaux et en droits extrapatrimoniaux, en droits absolus et en droits relatifs, puis en droits réels, droits des obligations, droits de l'individu et les droits d'auteur.

La division des droits subjectifs en droits patrimoniaux et extra patrimoniaux est faite par rapport à la patrimoine qui présente l'ensemble des droits patrimoniaux qui appartient à une seule personne. Ainsi on considère comme droits patrimoniaux tous les droits qui, dans la ligne finale, peuvent être exprimés en argent tels sont droit de propriété droit de créance et autres. Les droits extrapatrimoniaux n'ont pas pour l'objet une chose ou un bien qui peut être exprimé en argent.

Mais comme les criteriums de cette division sont situés à l'extérieur, en dehors de la nature de droit, la division ne peut pas être réalisée jusqu'au bout et certains droits apparaissent en même temps comme patrimoniaux et extra patrimoniaux.

La division des droits en absolus et en relatif est d'une date récente, mais elle est basée sur une divisaon beaucoup plus ancienne et c'est pourquoi qu'elle-même est estimée en traditionnelle. Les droits absolus agissent contre tous-erga omnes et les droits relatifs contre les personnes précisément déterminées. Les droits absolus sont réels, puis le droit de l'individu, le droit d'auteur, droit d'invention. Pourtant cette division est basée sur la division en droits réelsius ad rem, et personnels à savoir droits des obligations-ius ad personam. C'est pour cela qu'elle contient toutes les défauts qu'on peut adresser à cette divisaon.

La devision des droits subjectifs en droits réels et en droits des obligations a montré qu'elle est faite d'après l'objet de ces droits. Le critérium est contenu dans la structure de ces droits, elle-même. Ainsi les droits réels deviennent sur les choses, mais les droits des obligations ont pour objet le comportement du débiteur.

L'analyse des objects réels et des droits des obligations a montré que comme objets chez les uns et chez les autres droits apparaissent les choses. À savoir, les droits réels commencent avec la valeur utile des choses, l'usage et la possession des choses et les droits des obligations sont l'expression de la valeur courante des choses, ce sont les deux côtes d'un même phénomène. C'est pourquoi les droits subjectifs contre l'objet des droits peuvent être divisés en réels, personnels (droit à l'honneur, à la dignité, droit au nom, à l'intégrité morale et spirituelle) et droit à l'activité intellectuelle.